

عقل در حکمت متعالیه

مکتب تفکیک

جمال سروش

عضو هیئت علمی دانشگاه ملایر

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۶

www.ketab.ir

میرزین جمال، ۱۳۵۱ -	سرشناسه
عقل در حکمت متعالیه و مکتب جمال میرزین	عقل و ایم بایدیاور
قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۳۹۵	مجله‌های نشر
۲۲۷ ص، ۵/۲۱×۵/۱۴، سی.م	منتخب‌اتالی فلسفی
مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۷، فلسفه، ۱۸۸	فروست
۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۰۴۷-۹	نمایک
عینا	و ده‌ه‌ها، شهر، فلسفه، نویسی
صدرالدین شیرازی، محمدابن ابراهیم، ۹۷۹ - ۹۷۵ ق	موضوع
Sadradding, Muhammad ebn Ebrahim -- Views on reason	موضوع
مکتب تفکیک	موضوع
school Taffik	موضوع
عقل - فلسفه	موضوع
Reason -- Philosophy	موضوع
عقل گرایی (اسلام)	موضوع
«Rationalism (Islam)»	موضوع
حکمت متعالیه	موضوع
Transcendent philosophy	موضوع
فلسفه اسلامی	موضوع
Islamic philosophy	موضوع
مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات	شناسه، افزوده
BBR۱۱۳۳-۶۵	رقومندی، نگاره
۱۳۸۹	رقومندی، نویسی
۱۳۸۹	شماره کتاب، نمایه، علی

۱۳۷۷

شماره: ردیف

فلسفه-۱۸۸

شماره موضوعی

۱۳۹۶-۰۲

عقل در حکمت متعالیه و مکتب تفکیک

● مؤلف: جمال سروش

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

● چاپ: نگارش

● نوبت چاپ: اول

● تاریخ چاپ: بهار ۱۳۹۶

● قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید، گوی سمنار، پلاک ۳۸

● تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۳۳۶

● شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۳ فروردین و شهید میری جابیده، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۳

● تلفن و نمابر: ۰۲۱ ۶۶۴۶۶۱۲۱

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمهٔ معاونت پژوهش
۱۵.....	پیشگفتار
۲۵.....	مقدمه
فصل اول: کلیات	
۲۸.....	معانی عقل در لغت و اصطلاح
۲۹.....	حکمت متعالیه
۳۰.....	زندگی ملاصدرا
۳۱.....	آثار ملاصدرا
۳۴.....	جایگاه علمی ملاصدرا
۳۴.....	منابع دیدگاه‌های ملاصدرا
۳۶.....	ماهیت حکمت متعالیه
۳۷.....	روش حکمت متعالیه

- دیدگاه‌ها و نوآوری‌های ملاصدرا ۳۸
۱. اصالت وجود ۳۸
۲. وحدت تشکیکی وجود ۳۹
۳. حرکت جوهری ۴۳
۴. اتحاد نفس و بدن ۴۳
- ریزگی‌های حکمت متعالیه ۴۵
- حکمت متعالیه پس از ملاصدرا ۴۷
- مکتب تفکیک ۴۸
- بزرگان مکتب تفکیک ۵۱
- سید موسی زرابادی ۵۱
- میرزا مهدی اصفهانی ۵۳
- شیخ محمود حلبی ۵۴
- شیخ مجتبی قزوینی ۵۴
- میرزا جواد آقا تهرانی ۵۶
- شیخ محمد باقر ملکی میانجی ۵۷
- شیخ علی نمازی شاهرودی ۵۸
- شیخ حسنعلی مروارید ۵۹
- محمد رضا حکیمی ۶۰
- سید جعفر سیدان ۶۰
- مبانی مکتب تفکیک ۶۱

شبهات مکتب تفکیک با اخباریگری (در شیعه)، سلفیگری (در اهل سنت)
و ایمان‌گرایی (در مسیحیت)..... ۶۳

فصل دوم: عقل در حکمت متعالیه

- عقل نظری در حکمت متعالیه..... ۶۸
- حجیت عقل نظری از دیدگاه حکمت متعالیه..... ۷۰
- حجیت عقل نظری در درک مفاهیم بدیهی..... ۷۱
۲. حجیت عقل نظری در تعریف مفاهیم نظری..... ۷۲
۳. حجیت عقل نظری در درک قضایای بدیهی..... ۷۲
۴. حجیت عقل نظری در استدلال بر نظریات..... ۷۳
- ارزش عقل در استدلال مباشر نوع اول..... ۷۴
- ارزش تناقض..... ۷۵
- ارزش تداخل..... ۷۶
- ارزش تضاد..... ۷۷
- ارزش متداخلان تحت تضاد..... ۷۸
- ارزش عکس مستوی..... ۷۸
- ارزش عکس نقیض..... ۷۹
- ارزش عقل در استدلال مباشر نوع دوم..... ۸۰
- ارزش عقل در استدلال غیرمباشر..... ۸۱
- ارزش استقرار..... ۸۲
- ارزش تمثیل..... ۸۳
- ارزش قیاس..... ۸۴

تعریف قیاس.....	۸۴
اقسام قیاس.....	۸۴
شرایط قیاس.....	۸۵
ماده قیاس.....	۸۶
قیاس برهانی و ارزش آن.....	۸۷
منشأ ارزش قیاس.....	۸۷
نظریه تحلیل بداهت.....	۸۸
نظریه استناد به علم حضوری.....	۸۹
جمع‌بندی بحث ارزش عقل نظری در حکمت متعالیه.....	۹۲
جایگاه عقل نظری در حکمت متعالیه.....	۹۳
در قلمرو عقل بود علو.....	۹۴
۱. از جهت اثبات وجوب موضوع.....	۹۴
۲. در اثبات برخی از پیش‌فرض‌ها.....	۹۵
۳. در کلیت و ضرورت قوانین.....	۹۶
نتیجه.....	۹۷
محدودیت عقل نظری در حکمت متعالیه.....	۹۸
عقل عملی در حکمت متعالیه.....	۹۹
تعریف عقل عملی.....	۹۹
ارزش و جایگاه عقل عملی در حکمت متعالیه.....	۱۰۱
فصل سوم: عقل در مکتب تفکیک	
مقدمه.....	۱۰۸

۱۰۸	برخورد سلبی مکتب تفکیک
۱۱۲	برخورد ایجابی مکتب تفکیک
۱۱۳	تعریف عقل در مکتب تفکیک
۱۱۵	ویژگی‌های عقل در مکتب تفکیک
۱۱۵	۱. عین علم بودن عقل
۱۱۵	اعتباری بودن تفاوت عقل و علم
۱۱۸	۲. نور بودن عقل
۱۲۰	۳. مجرد بودن عقل
۱۲۱	۴. خارج از نفس بودن عقل
۱۲۳	دلیل خاریت و مغایرت عقل و نفس
۱۲۵	واجدیت در برابر فعلیت
۱۲۶	۵. مغایرت عقل با معقول
۱۳۰	۶. ارزش ذاتی داشتن عقل
۱۳۰	ارزش عقل در مکتب تفکیک
۱۳۲	دلیل ارزش ذاتی عقل
۱۳۳	مناقشه در یقین منطقی ناشی از عقل فلسفی
۱۳۵	نحوه تعامل انسان با عقل
۱۳۵	توضیح عناصر مفهومی حجیت عقل در مکتب تفکیک
۱۳۷	الف) حقیقت افاضه
۱۳۸	ب) کیفیت وجدان و فقدان
۱۳۸	ج) فاعل افاضه و واجدیت

د) نقش وسایط در واجدیت	۱۴۰
هـ) شبهه جبر، و بررسی نقش انسان در وصول به کمالات	۱۴۱
و) علت خطا	۱۴۵
جایگاه عقل در مکتب تفکیک	۱۴۶
فصل چهارم: پاسخ به مناقشات مکتب تفکیک بر عقل و تعقل فلسفی	
۱. فلاسفه و تقابل با اهل بیت (ع)	۱۵۴
۲. مخالفت‌ها با فلسفه	۱۵۹
مخالفت ائمه (ع)	۱۵۹
مخالفت اصحاب	۱۶۴
مخالفت فقها و محدثان	۱۶۹
۳. تطابق نداشتن فلسفه با شرع	۱۸۱
۴. اختلاف فلاسفه	۱۸۴
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	
قوت‌ها	۱۸۸
ضعف‌ها	۱۸۹
نکته پایانی	۱۹۴
منابع	۱۹۷
نمایه‌ها	۲۰۹

مقدمه و نیت پژوهش

حقیقت اصیل ترین، جاودانه ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و سالکان صوفی چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئه‌ها برآوردند که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ واقعیتی است مظلومیت حقیقت که شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سرزند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و نگویند، این والا و بالانشین حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا دست‌نکش و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم (ص) و جانشینان برحق و گرامی او (علیه السلام)، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم

ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای به‌طور بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی، تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس طریقات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان رد پای ابتکارات و ریزه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب عالم مولانی و پرچالش در پیش است. از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی» در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشید و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو فلسفه که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر جمال سروش نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه دیدگاهی حکمت‌متعالیه و مکتب تفکیک درباره عقل به صورت تطبیقی است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و آقای حجت‌الاسلام والمسلمین حسین مظفر و آقای دکتر عباس عارفی که با مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاس‌گزار می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی»